

TARKKA YLEISKUVA VÖRUMAAN PAIKANNIMISTÄ

Evar Saar *Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem*. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 22. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2008. 213 + 21 s. + CD-levy. ISBN 978-9949-19-019-5; 978-9949-19-020-1 (PDF).

Evar Saaren Võrumaan paikannimistöä käsittelevä väitöskirja on uusi avaus virolaisessa paikannimitutkimuksessa. Siinä tutkija nostaa keskeiseen asemaan paikannimistön tavalliset, toistuvat leksikaaliset ainekset, jotka ovat jääneet syrjemälle perinteisessä etymologisessa tutkimuksessa, ja tarkastelee niiden yleisyyttä tilastollisesti.

Niin Virossa kuin Suomessakin paikannimistöistä tehdyt aluemonografiat ovat pitkälti perustuneet tekijöiden omaan kenttätöhyöhön, kuten Valdek Pallin Pohjois-Tartonmaan (1969, 1977) ja Marja Kallasmaan Saarenmaan (1996, 2000) paikannimistöä käsittelevät väitöskirjatutkimukset. Evar Saar ei ole rakentanut tutkimuksensa aineistopohjaa lyhyemmän ja helpoimman kaavan mukaan. Hän kokosi Võru-instituutin kenttakerääjänä 1995–2003 paikallisia asukkaita haastatteleamalla talteen muistitiedon kotimaakuntansa etelävirolaisen Võrumaan nykyisestä paikannimistöistä. Ensisijaisena tavoitteena oli paikannimien kokoaminen Viron peruskarttaa varten, mikä on vaikuttanut aineiston koostumukseen. Karttanimistö on joiltain osin erilainen kuin kielentutkimustarkoitukseen kerätty aineisto, jossa on pyritty saamaan mahdollisimman tarkasti talteen koko paikannimistö. Karttaan eivät kaikki paikannimet edes mahdu, vaan pois jää esimerkiksi suuri osa viljelysten ja pienten luonnonpaikkojen nimistä. Evar Saaren mukaan Võrumaan karttanimistö sisältää

kyläyhteisöjen nimisysteemiin kuuluvat nimet, ei niinkään talojen sisäisessä käytössä olevaa nimistöä.

Kenttäkeruun jälkeen Evar Saar koodasi nimiaineiston tietokannaksi (AVKA, <http://www.wi.ee>), joka sisältää noin 30 000 paikannimeä. Tämän mittavan ponnistuksen tuloksena Saar ei vain hankkinut nimiä karttaan vaan loi samalla itselleen tutkimusaineiston, joka on harvinaislaatuinen: tiedot laajahkolla alueella tällä hetkellä käytössä olevasta paikannimistöistä. Tietokantamuotoisen aineiston avulla voi helposti päästä käsiksi esimerkiksi nimien kieliopillisiin rakenneosiin ja tarkastella erilaisten elementtien lukumäärasuhteita ja levikkejä suurissakin aineistoissa; tästä hyvä esimerkki on Antti Leinon väitöskirjatutkimus (2007).

Tutkimuksen ideamalliksi Evar Saar otti Eero Kiviniemen tutkimuksen Perustietoa paikannimistä (1990), jossa selvitetään tilastollisesti useimmin toistuvia leksikaalisia aineksia Suomen paikannimistöissä. Saaren koostama nimiaineisto on ihanteellinen nimien tilastolliseen yleisyystutkimukseen, jossa tulosten luotettavuuden takaamiseksi aineistolle on asetettava tiukat määrä- ja laatuvaatimukset. Tutkimus kokonaisuudessaan rakentuu suomalaisen nimistöntutkimuksen piirissä viime vuosikymmeninä käytetyn syntaktis-semanttisen tutkimusmetodin pohjalle.

Tutkimuksen rakenne on selvä ja johdonmukainen. Johdantoluvun ja sitä täy-

dentävän tutkimusalueen asutushistoriaa ja asutuksen rakennetta esittelevän luvun jälkeen on neljä analyysilukua ja lyhyehkö yhteenveto. Johdannossa Saar esittelee käyttämiään »suomalaisen koulukunnan» tutkimusmetodeja. Tiiviiseen ja selvään esitykseen sisältyy ansiokas syntaktis-semanttisen tutkimusmenetelmään kuuluvan termistön esittely. Siinä Saar esittelee suomenkieliset termit ja niille luomansa onnistuneilta vaikuttavat vironkieliset vastineet.

Saar luonnehtii työtään synkroniseksi tutkimukseksi, jossa käytetään syntaktis-semanttista tutkimusmenetelmää. Yhdistelmä toimii hyvin itse tutkimuksessa, mutta Saar joutuu vaikeuksiin johdannossa metodia esitellessään. Hän tuo esiin epäilyksensä syntaktis-semanttisen analyysin sopivuudesta etymologisesti selvittämättömien nimien ja nimenosien funktion kuvaukseen. Tässä on kuitenkin kyse muusta kuin analyysimallin sopimattomuudesta: on kyse kahdesta erilaisesta mallin käytettävistä. Suomalaisessa nimitystutkimuksessa syntaktis-semanttinen malli on luotu etymologisesti selvitettyjen nimiaineistojen analyysin tulosten koodausta varten, jolloin selvittämättä jääneet elementit putoavat ilman muuta koodauksen ulkopuolelle. Kun Saaren tapaan nimiä tarkastellaan puhtaan synkronisesti, ei läpinäkymättömille nimenosille ole edes mahdollista saada funktio-koodausta.

Kahdessa ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastellaan nimiä jaettuina syntaktis-semanttisiin rakenneosiin, perusosiin ja määriteosiin. Ensin Saar esittelee nimettyjä paikkoja ja nimien appellatiivisia perusosia, joiden avulla nimenantajat ovat hahmottaneet maisemaa. Hän esittelee yleisyysjärjestyksessä 24 useimmin toistuvaa perusosa-appellatiivia. Tietokannasta saatavat tarkat esiintymätiedot antavat hyvän kuvan perusosajon näkyvyy-

destä nimistössä. Esimerkiksi tavallisin sana *mägi* on perusosana 3 372 nimessä, mikä on 14,25 % kaikista paikannimistä. Kumpuilevalla Võrumaalla *mägi*-perusosan yleisyys tuntuu luonteelta. Samalla tavalla maisemaa luonnehtivat seuraavaksi tavallisimmat sanat *suu* 'suo' (1 130 nimessä), *järv*, *niit*, *saar*, *org* 'laakso, notko', *oja*, *mõts* 'metsä', *lomp* ~ *lump* 'lampi' ja *palo* ~ *palu* 'kangasmetsä'. Saar antaa tarkat tiedot myös siitä, millaisten paikkojen nimissä perusosat esiintyvät. Esimerkiksi *saar* 'saari' on perusosana 493 nimessä, joista valtaosa tarkoittaa metsää, suota tai mäkeä ja vain 30 saarta. Sanalla *saar* on siis voitu luonnehtia erilaisia saarimaisia maastokohteita. Perusosajon perusteella Võrumaa näytetty luonnonmaisemana, jota hallitsevat maankohoumat, metsät, suot ja vedet. Asutukseen ja viljelyyn liittyvät sanat jäävät selvästi vähemmiksi. Aivan samoin kuin Suomessa Võrumaallakin nimenantajat ovat suosineet perusosina kielen tavallisia ja samalla yleisesti ymmärrettäviä sanoja, jotka voivat toistua tuhansissa ja sadoissa nimissä. Ahtammin paikallismurteiset sanat eivät juurikaan yllä yleisyyslistalle.

Neljäs luku, jossa esitellään nimien yleisimmät määriteosat, kattaa kolmanneksen koko tutkimuksen sivumäärästä. Luvun laajuus on perusteltu, koska kielen tavallista sanastoa sisältäviin perusosiin verrattuna paikkojen tarkempaan yksilöintiin käytetty määriteosajon sanasto on laaja, moninainen ja jopa yleisimpien määriteiden osalta paikallismurteista sana-aineista sisältävä. Sanat on esitelty tarkoituksenmukaisesti jaettuina sanasemanttisiin ryhmiin, joita ovat esimerkiksi maastosanat, kulttuurisanat, kotieläinten nimitykset ja etunimet. Informatiivisissa yleisyystaulukoissa kaksiosajon perusnimien määriteiden lisäksi esitetään virallisten asutusnimien ja täsmennettyjen nimien määritesanojen lukumäärä. Näin voi esimerkiksi todeta, että yleisin suhteellista

sijaintia ilmaiseva määrätesana *ala* on tavallisempi virallisissa asutusnimissä (*Ala/tarōst*) ja täsmennetyissä, uuden määritteen saaneissa nimissä (*Ala-Matsi*) kuin tavallisissa perusnimissä (*Ala/järv*). Saaren pohdinnat sanojen yleisyyden taustoista osoittavat, minkä edun tutkijalle tuo oman tutkimusaineiston keruu sekä alueen ja sen kielen perinpohjainen tuntemus. Hän nostaa esiin erilaisia paikannimien leksikaalisten elementtien yleisyyden taustaa selittäviä seikkoja, muun muassa luonnonmaantieteelliset olot, asutuksen syntyminen vaiheet, maanjaon ja erilaiset kyläasutuksen muodot. Havainnot ovat monesti kekseliäitä ja uskottavia, kuten se, että eräät virallisissa asutusnimissä tavalliset puunnimitykset, esimerkiksi tammea, tuomea ja lehmusta merkitsevät sanat, on ilmeisesti omaksuttu Viron kansallisen heräämisen ajan lauluista. Omien kenttähavaintojensa perusteella Saar pystyy yhdistämään leksikaalisiin ilmiöihin myös nimien käyttöön liittyviä sosio-onomastisia havaintoja.

Viidennessä luvussa käsitellään tavallisimpia nimiä ja nimimalleja paikan lajin mukaan ryhmiteltyinä. Nimien yleisyystaulukoissa esitetään määritteen leksikaalisen analyysin lisäksi nimen rakenneanalyysi ja nimeämisperuste. Kymmenestä nimestä on laadittu koko maan alueen kattava levikkikartta. Kartoissa tulee näkyviin kiinnostavia ja joskus vaikeaselkoisikin seikkoja. Esimerkiksi Võrumaan tavallisin mäennimi *Jaanimägi* 'Juhannus(tuli)mäki' on yleinen vain Võrumaalla ja sen lähiympäristössä ja lähes tuntematon muualla Virossa, vaikka juhannustulia on poltettu mailla koko maassa. Evar Saar piirtää huolellisesti ilmiöitä kommentoiden lukijalle havainnollisen kuvan Võrumaan nimimaisemasta ja sen nykypirteiden moninaisista taustoista. Asioiden tarkastelu etenee vaiheittain, uusia kysymyksiä tehden ja niihin vastaten.

Kuudennessä luvussa, jossa päästään tarkastelemaan nimilevikkejä ja nimisysteemejä kylätasolla, Saar tuo selvimmin tarkasteluun myös diakronisen tason, historiallisen kehityksen ulottuvuuden. Nimi-systeemien kuvauksessa tulevat myös esiin tutkimusaineistosta osin puuttuvat talokoh- taiset mikrotoponyymit. Työn päättävässä lyhyehkössä yhteenvetoluvussa kerrataan tutkimuksen päätulokset. Liitetaulukoiden avulla voi saada kokonaiskuvan nimistöstä, joka tutkimuksessa suurelta osin hajooa leksikon nimenosittaiseksi tarkasteluksi. Liitteenä on aineiston sisältävä CD-levy.

Saar vertaa monin paikoin oman aineistonsa piirteitä Kiviniemen vastaaviin havaintoihin Suomen paikannimistöstä. Vertailut ovat mielenkiintoisia jo senkin vuoksi, että missään muualla ei tietääkseni ole tehty tällaisia nimileksikkotutkimuksia. Vertailut ovat paikallaan, mutta on pidettävä mielessä, että aineistot eivät ole suoraan vertailukelpoisia. Eroja tuo ensinnäkin aineistojen koostumuksen erilaisuus. Verrattaessa Võrumaan paikannimiä Suomen maaseudun paikannimiin on otettava huomioon myös vuosikymmeniä kestäneen kolhoosiajan vaikutus nimien käyttöön ja säilymiseen Virossa. Eroista huolimatta Võrumaan ja Suomen paikannimistössä näyttää olevan runsaasti samanlaisia piirteitä.

Sähköisten nimitietokantojen käyttöön tulo on alkanut muuttaa nimistöntutkimuksen suuntautumista pois yksittäisten nimien tarkasta analysoinnista kohti suurten aineistojen yleispiirteisempiä kokonais- analyyssejä. Tässä suuntauksessa Evar Saaren tutkimus kuuluu uuden vaiheen suunnannäyttäjiin. Se ei kuitenkaan ole pelkää- tään uudenlaiseen tutkimukseen pitäytyvä vaan rakentuu lujasti nimistöntutkimuksen perinteisten vahvuuksien, kenttätöiden sekä tutkimusaineiston ja tutkimusalueen perin- pohjaisen tuntemisen pohjalle. Tutkimus sisältää suuren määrän yksityiskohtaista

▷

tietoa lyhyeen ja kiinnostavaan muotoon pakattuna. Kirjaa voi suositella muillekin kuin nimistöntutkijoille. ■

RITVA LIISA PITKÄNEN

Sähköposti:

ritvaliisa.pitkanen[– –]@helsinki.fi

LÄHTEET

KALLASMAA, MARJA 1996, 2000: *Saaremaa kohanimed I, II*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

KIVINIEMI, EERO 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomi 148. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LEINO, ANTTI 2007: *On toponymic constructions as an alternative to naming patterns in describing Finnish lake names*. *Studia Fennica Linguistica* 13. Helsinki: Finnish Literature Society.

PALL, VALDEK 1969, 1977: *Põhja-Tartumaa kohanimed I, II*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.